

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 13.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

Munkatárs
KÁLI ANITA

reciti
Budapest • 2025

Készült az
ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja
Irodalomtudományi Kutatóintézetében

A kötet nyomtatott megjelenését
a szerzők támogatták

A borítón:
Morocco, a számoló paripa egykorú fametszeten
Maroccus Extaticus. Or, Bankes Bay Horse in a Trance... (London, 1595)

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *Reciti*, az ELTE HTK Irodalomtudományi Kutatóintézetének
recenziós portálja és hálózati kiadója • www.reciti.hu
Technikai szerkesztő: Káli Anita
Borítóterv, tördelés: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Fellini Kft.

Arany János és a nagyszalontai közköltészet (1820–1840)

A nagyszalontai értelmiség köréből (ideértve a diákságot is) viszonylag kevés írott forrást ismerünk a XIX. század első feléből. Ennek egyik oka lehet az 1847-es nagy tűzvész, amelyben sok dokumentum elpusztult. Ekkor veszhettek oda Arany János, a „kis poéta” gyermekkori versei is, amelyek megrendelésre készültek a város polgárai vagy a tanárok számára. Ezekről jóformán semmit nem tudunk, így nehéz rekonstruálni, milyen hagyományt követett. Egy kivételes szöveg mégis ránk maradt: a Dévai Bálint (1803–1882) árpádi rektorhoz szóló köszöntőverse. Bizonyára inkább az őt körülvevő hagyományt tükrözi, mintsem különösebben eredeti költői szándékot. Mivel erről önálló tanulmányt írtam az *Értelmiségi karriertörténetek* 6. kötetébe,¹ a mostani áttekintésben nem lesz róla szó. Az egyéb, nagyszalontai vonatkozású közköltészeti források azonban hézagosságot ellenére is megérdemlik a figyelmet. Segítségükkel gazdagítható egyrészt a korai Arany-életmű rejtőzködő kontextusa és forrásvidéke,² másrészt árnyaltabban vizsgálható a költő ifjúkori zenei emlékeit őrző *Dalgyűjtemény* (1874) repertoárja is.

Terjedelmi okokból a tanulmányt két részre bontottam. Az I. részt a jelen *Doromb*-kötetben közlöm, ennek tárgya a nagyszalontai provenienciájú vegyes

* Készült az „Arany János kritikai kiadás” NKFI 149452 pályázat keretében, témavezető: Korompay H. János. Köszönettel tartozom Sziklay Cs. Mónika (MTA KIK) segítségéért. Tanulmányomhoz felhasználtam néhány adatot a *Dalgyűjtemény* (1874) kritikai kiadásának készülő zenei jegyzeteiből, ezek Domokos Mária és Szalay Olga munkáját dicsérik.

1 Csörsz Rumen István, „Az árpádi aranyalma: Arany János első alkalmi verse (1828/1829)”, in *Értelmiségi karriertörténetek, karriertörténetek, kapcsolathálók, írőcsoportosulások* 6, szerk. BIRÓ Annamária és BOKA László, 113–136 (Budapest–Nagyvárad: Reciti Kiadó–Partiumi Keresztény Egyetem, 2026), megjelenés előtt.

2 Az ilyen irányú kutatások legújabb összefoglalása: KOROMPAY H. János, *Az újjáteremtő Arany*, Irodalomtörténeti füzetek 192 (Budapest: Reciti Kiadó, 2025).

kéziratok, daloskönyvek és iskolai dokumentumok, amelyek kapcsolatot sugallnak Arany János közköltészeti és zenei ismereteivel. A II. részt a közeljövőben publikálom majd, ez kifejezetten Arany szoros ifjúkori barátai, a Rozvány család zenei és irodalomtörténeti hagyományait tekinti át.

1. Nagyszalontán keletkezett kéziratok a XIX. század elején

A városhoz köthető kéziratok versgyűjtemények közös vonása, hogy egyik sem Nagyszalontán maradt fenn, hanem más településeken. E furcsa jelenség az említett 1847-es tűzvésszel függ össze, melynek nyomán a város hivatalos és magániratai közül is tömegesen pusztultak el. A források emiatt időben és műfaji tekintetben egyaránt szórványosak, s nemigen alkalmasak komolyabb összefüggések feltárására. Ennek ellenére mindegyik rejt fontos adalékokat Arany *Dalgyűjteményének* és önálló műveinek háttérjárához.

A század legelején csupán két forrás³ tartalmaz nagyszalontai utalást, majd ezektől fokozatosan Arany életideje felé közelítünk.

Lengyel József és mások versei (1805)⁴

A Debrecenben őrzött vegyes gyűjtemény névadója, Lengyel József (1770–1822) valóban szolgált lelkészként Nagyszalontán, de csak 1802 és 1809 között, vagyis jóval Arany születése előtt. A kisebb költeményeiről, egyházi és világi énekszövegeiről ismert Lengyel később is a térségben tevékenykedett, így nem kizárt, hogy ha nem is Arannyal, de a tanáraival valamilyen érintkezésben állt.

A jórészt alkalmi verseket őrző kötet egyik érdekes darabja kifejezetten lokális üzenetű, szatirikus szöveg, szintén Lengyel Józseftől: *A Bihar Vármegyei Ökrök és Lovak közt fojt titkos de felfedezett Levelezésnek valóságos Mássa* (37–53). Ez éppúgy megérdemelne egy teljes kiadást,⁵ mint Bán Imre és Julow Viktor antológiájának⁶ darabjai, hiszen ilyen poémákat Arany is ismert, sőt írt, például *A ványai juhbehajtást*.⁷ A gyűjtemény végén Blumauer közkedvelt paródiája ol-

3 A tanulmányban idézett kéziratok bővebb leírását lásd: STOLL Béla, összeáll., *A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, jav., bőv. kiad. (Budapest: Balassi Kiadó, 2002.). A továbbiakban: STOLL + tételszám.

4 Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára R. 651; STOLL 1173. sz.

5 Részletét közli CSANÁDI Imre, szerk., *A magyar valóság versei 1475–1820*, 2 köt. (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1966), 1:528–529.

6 BÁN Imre és JULOW Viktor, kiad., *Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1964). A továbbiakban: BÁN–JULOW 1964.

7 Kritikai kiadása gazdag filológiai háttérrel: ARANY János, *Kisebb költemények 1*, s. a. r. SZILÁGYI Márton, Arany János munkái (Budapest: Universitas Könyvkiadó–HUN-REN

vasható: *A' legszüükségesebb Székhez. [...] Blumauer után németből magyarította Lengyel József N. Szalontai Praedikátor 1805k évben* (63–65). Ha meggondoljuk, ez a műfaj sem idegen Aranytól, különösen idős korában, betegségeinek szóló öniróniával írt ebben a tónusban.

A fentiek ellenére sem igazolható, hogy e forrás járt volna a kezében. Az viszont tény, hogy Lengyel József személyében már működött Szalontán egy – ha nem is országosan, de regionálisan – ismert költőelőd. Műveinek másolatai ott lehettek a parókián, az iskolában, a városka lakóinál, de Arany olvasmányai és énekelt repertoárjában is.

Dávidné dudája (1809)⁸

Szintén még Arany születése előtt keletkezett. Egy népszerű XVIII–XIX. századi típus kissé egyedi képviselője, mint amilyen az 1790-es évekbeli *Dávidné Soltári* volt.⁹ A kis füzet egy bizonyos Fábián Gáborhoz köthető. Legalábbis a tréfás címlap így nyilatkozik: „Nyomtatta Fábián Gabor Typographus. Talál-tatik Bartha István Könyv árosnal 30 Ftért”. (Egy 16 lapnyi füzetről van szó, a tetemes összeg még akkor is abszurd, ha tudjuk, hogy egyes kéziratokat valóban adtak-vettek a diákok.) A címlap szerint *Debreczenben* készült a gyűjtemény, ám az első vers fölött ezt olvashatjuk: „Irá, Nagy Szalontánn Karátsonnyak [!] 18. Napján az 1809[di]k esztendőben Fábiány Gábor.” (2a) Életkorából adódóan ő valószínűleg nem azonos azzal a Fábián Gáborral (1795–1877), akinek évtizedekkel későbből ismerjük közköltészeti tevékenységét. Aradi táblabíróként Erdélyi Jánosnak küldött be dalszövegeket, felidézve a diákkorában énekelt dalokat is.¹⁰ Ő Pápán tanult ekkoriban, ahonnan nem valószínű, hogy 14 évesen Nagyszalontára küldték legációba. Valószínűleg egy debreceni névrokonról van szó, akitől talán más (de névvel nem jelölt) kéziratot is őriz a kollégium.

A *Dávidné dudája* a cím ellenére nem női olvasóknak készült. Indulók, alkalmi énekek mellett szerelmi és mulatódalok szerepelnek benne. Közte az az olasz strófa Guarinótól, amelyet Dayka Gábor is lefordított (*Occhi! Stelle mortali!*, [5a]).

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, 2023), 4. sz., 19–38. A továbbiakban: AJM Kk1.

8 Sárospatak, Tiszáninneni Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Kézirattár 1668, STOLL 602. sz.

9 A típusról bővebben: Csörsz Rumen István, „Nők a kéziratok hagyományban a 18–19. század fordulóján”, in *Női íráshasználat és kéziratok kultúra a hosszú 19. században*, szerk. Török Zsuzsa, Reciti konferenciakötetek 18, 17–37 (Budapest: Reciti Kiadó, 2022), 18–20.

10 Az 1810-ben Pápán készült kézirat részleges másolata: STOLL 612. sz.

Arany 1874-es, ifjúkori emlékeken nyugvó *Dalgyűjteményével* kevés párhuzamos szöveget találunk. Ezek azonban talán nem mellékeseek. Csokonai *A' méhekhez*¹¹ szóló verse (*Kis méhek!*) itt több szakasszal bővül, melyből az első:

Itt Flora tábora Zöldellő sátora
A' nimfák a' nimfák játtzodoznak
Jer hat barátom vig vagy ugy latom
Trallázzunk trillázzunk az Echónak.¹²

Ez a strófa szoros közelségben van az alább bemutatandó egyik kórusdal (*Tiszta gyönyörűség*) néhány sorával. Nem gondolom, hogy Csokonai alkotásáról van szó, de a továbbírás jó eséllyel egy kollégiumhoz köthető. Ez a korai változat talán az ihletője volt a kántusdalnak, amelyet csak későbből, 1820 utánról ismerünk. Fábián szövege tehát egy átmeneti formát képvisel, egy Csokonai-dal sajátos oldalhajtasát, amely hamarosan egy önálló énekben állandósult. *A' Méhekhez* más kéziratoss változataiban nem találkoztam ezzel az egyedi szakasszal.

A *Dávidné dudája* 54 szövegéből még az alábbiak változatai szerepelnek Aranyánál.¹³

<i>Ha valaki vígan él</i> (7a) ¹⁴	I. 66. sz.
<i>Sárgarépa, köménymag</i> (9a)	I. 1. sz., 3. versszak
<i>Vígan élem világom</i> (9b)	II. 8. sz.
<i>Ott, hol a patakocska</i> [Csokonai] (10b)	II. 5. sz.
<i>Piros rózsaboltozatok</i> [Szentjóni Szabó] (11b)	II. 21. sz.

11 Kritikai kiadás: CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Költemények 2* (1791–1793), s. a. r. SZILÁGYI Ferenc, Csokonai Vitéz Mihály összes művei (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988), 135. sz. Eredeti cím: *A' Mész méze*.

12 *Dávidné dudája* (1809), 5a. A 3. versszak sárospataki vonatkozású, talán az egész változat is oda köthető. A hátsó borítóbelsőn Ifj. Galgóczy Barna névbejegyzése és jegyzete olvasható: „Találtam 1908-ban Sárospatakon a Galgóczy család leveles ládjában. 1914. aug. 31.én. ifj. Galgóczy”.

13 Itt és a további összevetéseknél a római számok a *Dalgyűjtemény* fejezetszámai, az arab számok a tételszámok. A kézirat előző kritikai kiadása és hasonmása: KODÁLY Zoltán és GYULAI Ágost, kiad., *Arany János népdalgyűjteménye* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1952). A továbbiakban: KODÁLY–GYULAI 1952.

14 Kiadása: KODÁLY–GYULAI 1952, 135; a szövegcsalád kritikai kiadása: Csörsz Rumen István és KÜLLÖS Imola, kiad., *Közköltészet 3/A: Történelem és társadalom, Régi magyar költők tára: XVIII. század 14* (Budapest: Universitas Könyvkiadó, 2013), 195/VI. sz. A továbbiakban: RMKT XVIII/14.

Nem szövegszerű, hanem metrikai szempontból fontos továbbá a *Hív magyarok, haza kőfalai* (7b) kezdetű induló, amelynek – UU – UU – UU – v ritmusa felbukkan a *Dalgyűjteményben* (*Rakd le, szívem, rabláncaidat*; II. 17. sz.) és Arany *Ártatlan dacz* (1865) című versében (*A Tudománynak háza vagy*on).¹⁵ Véleményem szerint Ady Endre *A Tisza-parton* című versének elsődleges ritmusa (*Jöttem a Gangesz partjairól*) is ezt tükrözi, kisebb elhajlásokkal; talán szintén egy dallam ismeretében.

A literátus füzetkének tehát jellemzően a műdalos anyagához találunk párhuzamot Aranynál. A *Dalgyűjtemény* csaknem 150 tétele felől nézve ez az 5-6 érintkezés nem számít nagyarányúnak, ugyanakkor az 54 szövegből 10% már nyomjelző értékű. Annyit mindenképp elárul, hogy Nagyszalonta dalkincse egyáltalán nem feltétlenül volt falusias a XIX. század első évtizedeiben sem. Egy ilyesfajta gyűjteményben az értelmiségi közköltészet dominált, mellettük néhány népdalszerű szöveggel, de nem túl magas arányban.

*Kenyeres János-énekeskönyv (1827)*¹⁶

A 32 lap terjedelmű, haránt alakú versfüzet tulajdonosa nem köthető egyértelműen Nagyszalontához. Ennek ellenére megemlítjük, mivel a mezőváros fontos személyisége volt Kenyeres János szolgabíró, s talán az ő családjából való a forrás. Az övé azonban semmiképp sem lehetett, mivel ő 1818-ban született, s 9 éves korában aligha volt ilyen kiírt kézírása, irodalmi érdeklődése.

A forrás rövidsége ellenére három közös szövegcsalád is összeköti Arany *Dalgyűjteményével*:

17b–18b	Rákóczy Nótája	I. 96. sz.
23b–24b	Bútsúzó. No. 10. Mégyek már engedj meg [Csokonai Vitéz Mihály]	II. 1. sz.
24b–26a	Egy Leány a hegyek között	I. 64. sz.

Ezek országosan ismert szövegek; Csokonai versét dalként énekelték még Erdélyben is, a *Pávás lány* balladája pedig elsősorban ponyván terjedt. Ha a *Kenyeres-kézirat* netán nagyszalontai volna is (amit semmi nem bizonyít), e dalok nem sokat árulnak el a helyi hagyományról, mert az országos közköltészeti repertoárhoz tartoztak. Megjegyzendő, hogy egy másik, ilyen családnevű

15 Kritikai kiadás: ARANY János, *Kisebb költemények 3 (1860–1882)*, s. a. r. S. VARGA Pál, Arany János munkái (Budapest: Universitas Kiadó–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, 2019), 138–139. A továbbiakban: AJM Kk3.

16 OSZK Kézirattár Oct. Hung. 951., STOLL 746. sz.

kézirattulajdonosról is tudunk: Kenyeres József 1815-ben írta össze kétkötetes gyűjteményét, ő azonban egyértelműen Sárospatakon.¹⁷ Repertoárja főleg hosszabb, szatirikus poemákból áll, illetve Kováts József, Csokonai, Kazinczy és mások verseiből.

*Balogh Péter gyűjteménye (1829–1838)*¹⁸

Arany János diákéveiből egyetlen olyan forrást ismerünk, amely bizonyíthatóan Nagyszalontához köthető. Címe a korszakban több kézirattal rokon: *Sokféle*. Ennek mintája valószínűleg nem Sándor István évkönyve volt a századfordulóról, hanem Márton József irodalmi lapja, amely a bécsi *Magyar Kurir* toldaléka-képp jelent meg 1832-ben és 1833-ban.

A borítótábla Balogh Péter (1792–1870), fiatal lelkész, később esperes, majd püspök nevét őrzi: „Néhai I. I. Farkas Sándor után Balogh Péteré.” Ez egyelőre nem oldja meg az összeíró kérdését, mivel írásminták híján nem állíthatjuk biztosan, melyikük írása. (Lásd alább.) Tény, hogy Balogh Péternek nagy szerepe volt Arany felkarolásában, sorsának irányításában. A kézirat valószínűleg már a tűzvész (1847) előtt elkerült Nagyszalontáról, így menekülhetett meg. Később Széll Farkas (1844–1909) könyvtárával együtt Prágába szállították.¹⁹ A tulajdonos személye is fontos az Arany család szempontjából, hiszen Széll Kálmánnak (1838–1928), Arany vejének első unokatestvére volt.²⁰ Így némelyik forrás talán nem is oly távoli körből származik Nagyszalontától és az Arany rokonságtól. A gyűjtemény a fentiek miatt nem vált széles körben ismertté, így szükségesnek látszik bővebb ismertetése.

Balogh Péter lelkései pályáját 1822-ben Nagyszalontán kezdte, tehát Aranyt már gyerekként megismerte. Kézírtos versgyűjteményt összesen egyet ismerünk tőle, jóllehet diákkorában biztosan volt neki másik is, hiszen épp a Csokonai-kultusz első nagy hullámában tanult Debrecenben, 1804-től 1818-ig.²¹ Ez a forrás már egyértelműen Nagyszalontához kötődik, az évkörön túl tartalmi szempontból is. A borítóbelső szerint Balogh csak megörökölte a kéziratot „néhai I. I. Farkas Sándortól”, aki Felsőbányán írta a 1829-es részt. Farkast egyelőre

17 OSZK Kézirattár Oct. Hung. 50., STOLL 651. sz.

18 Prága, EK Kubelik (Széll) gyűjt. č. 90. Mf: MTAK A 161/VII. STOLL 760. sz.

19 A könyvtárról legújabban: LENGYEL Réka, „A visszanyert könyvtár: A Széll Farkas-gyűjtemény feldolgozásának lehetőségei a 21. században”, in *MONOKgraphia: Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*, szerk. NYERGES Judit, VERÓK Attila és ZVARA Edina, 472–478 (Budapest: Kossuth Kiadó, 2016); BÁNFI Szilvia és V. ECSEDY Judit, „Széll Farkas könyvtáráról: Adalékok a könyvtár történetéhez”, *Magyar Könyvszemle* 140 (2024): 165–180.

20 A szerzőgazdó Széll család vizsgálatához a *My Heritage* online adatbázisait használtam.

21 Szinnyey József nyomán, vö. <https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/b/b00868.htm>.

nem tudom azonosítani, de tény, hogy Debrecenben ilyen nevű segédtanító tanította görögül Aranyt.²²

Balogh Péter hiteles kézírásmintái az 1840-es évektől állnak rendelkezésünkre, többek között épp Arany János *Az elveszett alkotmány* című művének ügyében váltott levelet a Kisfaludy Társasággal 1846. február 15-én.²³ Ennek írásképe viszont – túl az évtizedes távolságon – karakteresen eltér a kéziratosszerű gyűjteményétől. Ez utóbbit tehát csaknem bizonyosan nem Balogh Péter írta, hanem Farkas Sándor (akitől nincs külső írásmintám), esetleg harmadik személy. Noha Baloghot az egyik szöveg külön említi, ez nem volna bizonyító erejű, mert paródiáról van szó, lásd alább.

Klaniczay Tibor jegyzetei nyomán Stoll Béla felhívja a figyelmet arra, hogy a 213. laptól megváltozik a repertoár. Itt a nyomtatott folyóiratokból másolt versek és a debreceni diákkéziratok jellemző darabjai mellett felbukkan „Néhány Darabok a’ »Doromb«-ból», azaz a kollégiumi almanachparódiák²⁴ egyikéből is (253–274). Ez utóbbi ritkaságszámba megy, mivel a *Dorombok* jellemzően önállóan terjedtek, teljes másolatokban. A gyűjtemény összeállítója tehát belül volt a debreceni kollégium mikroközösségén. A Szalontán élő Balogh Péterre ez már semmiképp sem volt igaz ekkoriban, de az említett Farkas Sándorra igen, hiszen ő Aranyt idősebb diákként tanította. Ez ismét az ő kézírása felé billenti a mérleget. Balogh már ekkor kapcsolatban lehetett Farkassal, nemcsak annak halála után, amikor hozzá került a kézirat. Fontos továbbá, hogy a *Doromb* kiválasztott szövegei ily módon Nagyszalontára is eljutottak. A sorozat az alábbi művekből áll:

- I. *Borbély Miska, és a’ Nyíri Nemes.* (: Szabólc s Vármegye Teremében, Tisztujtás alkalmával :). „Nem kell Patay nem!” rivalg... 253–255.
- II. *Epedés a’ Fánkhöz.* Ismét feltűn szelid ábrázatod... (255)
- III. *Somogyi.* (:Ballada:) Éjj volt – busan zugva morga / Fagyfaló szél éjszaka... (256–259)
- IV. *A’ Bolha.* Selyem paplan enyhében... (259–261)

22 RITOÓK Zsigmond, „»Homer és Ossian« – Ősszel”, in *Az életet, im, megjártam: Tudományos emlékkonferencia Arany János születésének 200. évfordulója alkalmából, Debreceni Református Kollégium, 2017. november 24.*, szerk. GÁBORJÁNI SZABÓ Botond, GÖNCZY Monika és S. VARGA Pál, s. a. r., névmutató GÖNCZY Monika, 9–21 (Debrecen–Budapest: Debreceni Református Kollégium Múzeuma–MTA BTK Irodalomtudományi Intézet–MTA Könyvtár és Információs Központ, 2019), 9; említi továbbá GÖNCZY Monika, összeáll., „Arany-út Debrecenben”, in *uo.*, 125–134, 126.

23 MTA KIK Kt. K 378/31.

24 A *Doromb*-kéziratok egyben a mi kötet sorozatunk névadói. A közeljövőben önálló tanulmányt készítek a kéziratosszerű *Doromb* és a nyomtatott *Lant* kötetek összefüggéseiről (2026-ban előadást tartok a témáról a *Vegyes gyűjtemények* c. műhelykonferencián az ELTE-n).

- V. *Paris' Itélete* (:Wieland után:). „Menjetek ég' leányi menjetek”... (261–270)
- VI. *Nép-Románcz*. Busan ül a' Szép Ilonka, szög haja / Elterülve... (270–271)
- VII. *Egy büszke Széphhez*. Lyánkám! azt érzelgi egy dal... (271–273)
- VIII. *Sohajtás a' Vacatiohoz*. (:Examen előtt 3 nappal:) Hová, háová szívem hő vágyjai? (273)
- IX. *A' Derelye*. (3 Énekben). 274–276.

A ma ismert három teljes *Doromb*-kötetben²⁵ mindegyik szöveg megtalálható, a kihagyásokat nem tekintve csaknem azonos sorrendben. Aranyt jó eséllyel e versek ismerői, olvasói közé kell sorolnunk mind Debrecenben, mind esetleg már Nagyszalontán.

A következő ciklus még szorosabban kötődik a szülővároshoz: *Közhasznú és Mulattató Egyházi Kalendárium a' Szalontai Egyházi Megyére nézve az 1836-dik szökő Esztendőre*. (277–286). Címe az egykorú nyomtatott kalendáriumokat idézi, de egyedi alkotás, jórészt feloldhatatlan utalásokkal a helyi egyházi és világi eseményekre. Részleteit a *Függelékben* közlöm, hiszen számot tarthat Nagyszalonta helytörténeti kutatóinak érdeklődésére. Arany vonatkozásában azért érdemes figyelmet, mivel a kalendáriumparódia többtétéles, több stílusban, *helyi* összefüggések bemutatásával *helyi* közönség számára született. Ennek párhuzama Arany életművében a *Lelki szemét hordó lapát* című, 1843. december 26. előtt keletkezett tréfás versfüzér.²⁶ A prédikációkat, az alkalmi költészetet és a színjátszást egyszerre parodizáló alkotáshoz, úgy tűnik, Arany láthatott-hallhatott előzményeket a szülővárosában. Méghozzá Balogh tiszteletes, pontosabban a tanítványa versfüzetében, de talán a helyi diákság körében is. Baloghot a presbitérium ülésén Napként említi, a többi bolygó más presbitereket jelöl. (Ennek nyomán a kézirat és a paródia keltezése is pontosítható.)

A prózákat lezáró rész első verse, egy német asszony által énekelt, tört magyarsággal előadott beszámoló az 1838-as pesti árvívről szól. Természetesen politikai felhangokkal, keserű, de komikus üzenetként a magyarokon élősködő németekről (lásd a *Függelékben*). Egy korábbi részben a magyarországi olasz ács makaróni verse-dala olvasható, amely néha más forrásban is felbukkan. Egy kötetben belül talán van hírértéke két, tört magyarságot parodizáló szövegnek.

25 1833: Debrecen, Déri Múzeum K.X.74.291.1, STOLL 1322. sz.; 1834: Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára R 3859, STOLL-nál nem szerepel; Uo., R 755, STOLL 798. sz. Részletes bemutatásukat lásd a tervezett műhelytanulmányban.

26 Kritikai kiadás: AJM Kk1, 7. sz.

Szalontai Madass Sándor kézírata (1840–1850 körül)

A kottás énekeskönyv többször szóba került a magyar zenetudományi szakirodalomban. Benkő András mintaszerű elemzése²⁷ a gyűjtemény repertoárját a biedermeier dalkultúra fontos emlékeként mutatja be, de szórványosan népies dalok is vannak benne.

Az összeíró pontos azonosítása mégsem egyszerű. A Madas(s) család kétségkívül nagyszalontai, s a kézirat tulajdonosa még előnévként is utal a városra. Ennek ellenére sem tudjuk pontos helyhez és időkörhöz kötni. Az egyik lehetőség: az ő édesapja volt az azonos nevű Szalontai Madass Sándor, akinek temetésén 1830-ban Szentes István mondott gyászbeszédet Debrecenben.²⁸ Gálos Rezső megemlíti mesefordításait is,²⁹ életrajzi adatokat azonban nem közöl, így ezek talán még az idősebb rokon munkái lehettek. Az *Ethnographiában* az 1820–1830-as évekre datálja a prózai írások kéziratát, ami ugyancsak inkább az édesapára utalhat. 1817-ben a *Hasznos Mulatságokban* is publikált.

Bonyolítja a helyzetet, hogy ez az értékes kézirat sem Nagyszalontán került elő, hanem a Székelyföldön. A Baróthoz közeli Bibarcfalván találta Gálos Rezső tanárjelölt, a későbbi jeles irodalomtörténész, aki 1906. szeptember 8-án az Erdélyi Múzeum Egyesület Könyvtárának adományozta.³⁰ Meglehet, hogy Szalontai Madass Sándor lelkészként, tanárként vagy hivatalnokként került távol szülőföldjéről, de az sem kizárt, hogy a gyűjtemény csak családi kapcsolatok miatt sodródott messzire a Partiumtól. 1847-ben még a kolozsvári országgyűlésen találjuk, sokadmagával aláírta az ún. erdélyi unió kérelmét.³¹ Tény, hogy Gálos más kézirrattal is rendelkezett egy ilyen nevű (talán előző generációs) személytől.

A Madass család több tagjával kapcsolatban állt Arany, például Madass Györggyel,³² aki 1836-tól az iskola rektora volt, később ügyvéd. Később mint a református egyházközség gondnokával több levelet váltott nagykőrösi éveiben.³³

27 BENKŐ András, „Madass Sándor énekeskönyve”, in *Zenetudományi írások*, szerk. SZABÓ Csaba, 229–267 (Bukarest: Kriterion Kiadó, 1977).

28 Honterus Antikvárium 98. aukció, árverési katalógus, 2018. április 21., 67, <https://www.honterus.hu/wp-content/uploads/2025/02/98.-aukcios-katalogus.pdf>

29 GÁLOS Rezső, „A három púpos meséjének egy magyar származéka 1”, *Ethnographia* 18 (1907): 1–18.

30 A kézirat címlapelőzékén utal rá.

31 Idézi PETRI Mór, *Szilágy vármegye monographiája 1: Szilágy vármegye általános története* (Zilah: Szilágy Vármegye Közönsége, 1901), 291–292.

32 Már 1839-ben levelet váltottak, vö. ARANY János, *Levelezése: I (1828–1851)*, kiad. SÁFRÁN Györgyi, BISZTRAY Gyula és SÁNDOR István, Arany János összes művei 15 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1975), 7. sz.

33 Vö. ARANY János, *Levelezése: II, 1852–1856*, kiad. SÁFRÁN Györgyi, BISZTRAY Gyula és SÁNDOR István, Arany János összes művei 16 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982), 272–273, 466–467, 471. A továbbiakban: AJÖM XVI.

Madass neve például azért szokott szerepelni az Arany-filológiában, mivel az ő telkén állt a Csonkatorony, illetve azért, mivel 1854-ben megpróbálta Aranyt visszahívni al gimnáziumi tanárnak szülővárosába, de sikertelenül. Sajnos nem kerül szóba Sándor nevű rokon. Rozvány György azonban említ ilyen nevű személyt, méghozzá Madas(s) György fiát, aki 1829 vagy 1830 táján egy távolban élő, Nagyszalontára látogató Toldi gróffal találkozott a torony udvarán. Sándor ekkor még gyermek lehetett, mert a vendég uraság megkérdezte, tud-e olvasni.³⁴ Ha ez így van, akkor nagyjából Arannyal egykorú lehetett, s épp megfelelő korosztályhoz tartozna a kottás gyűjtemény tükrében is. 1844-ben a *Magyar Gazda* című újságban is közölt egy kis cikket: *Madas Sándor N.-Szalontai lakos nézetei a' szarvasmarhatenyésztésről* (1844. április 21.). Ha azonban ő hagyta ránk a kéziratot, ezzel kizárjuk, hogy a műfordításairól ismert (idősebb) Madass Sándor fia legyen a kézirat tulajdonosa, hiszen a szalontai Madas György fiáról van szó.

Az azonosítás összetett feladatát egyelőre el kell halasztanunk, s csak magára a forrásra összpontosítunk.

A címlapon Madass kézírásával ez olvasható:

Kótás DALLOS KÖNYV.
a' víg Társaságokban
való Haszonvételre

öszve szedte, rész szerint magyarra fordította,
kótára tette, és le írta
Szalontai Madass Sándor.

A kézirat egyik korai ismertetője, Szabó T. Attila egy 1816-os vízjelet azonosított a papíron, ugyanakkor a kötet keletkezését későbbre teszi, az 1840–1850-es évekre.³⁵ Ezt nemcsak a Petőfi-versek és az 1848/49-es vonatkozású dalok igazolják, hanem az anonim repertoár jellege is. Madass láthatóan törekedett arra, hogy saját, németből készített fordításait eljuttassa a társasági életbe, ezek alkotják a gyűjtemény gerincét. Mivel nem tudjuk, hogy melyik város társasági életéhez kötődik, ezúttal mellőzzük a bemutatását, megjegyezve ugyanakkor, hogy ha Nagyszalontán élt, akkor igenis lehet hírértéke a német dalkultúra tudatos magyarításának. Arany, mint tudjuk, ekkoriban Rozvány Erzsébettel fordított német verseket, talán esetenként éneklés céljából is.

³⁴ ROZVÁNY György, *Nagyszalonta mezőváros történelme (monographiája) [...]* (Gyula: Dobay János, 1870), 19.

³⁵ Szabó T. Attila, https://real-eod.mtak.hu/11692/1/erdelyi_muzeum_egylet_keziratos_enekes_konyvei.pdf (hozzáférés: 2025.11.27.)

A *Madass-kéziratból* Arany *Dalgyűjteményével* – a készülő kritikai kiadás jegyzeteiből vett adatokkal – néhány dalszöveg, illetve (Madassnál más szöveggel szereplő) dallam mutat párhuzamot:

11. sz. <i>Az ér mellett ült a gyermek</i>	II. 18. sz.
21. sz. <i>A mely leány sokat szeret</i>	I. 85. sz.
48. sz. <i>Kártigámból</i> ³⁶ (<i>Oh nagy egek rátok apellálok</i>)	II. 23. sz.
65. sz. <i>Cholera dal</i> (<i>Kínos éltünk sok veszéllyel</i>)	I. 51. sz. (Trallalárom)
66. sz. <i>A Magyarok sorsa</i> (<i>Bécs várostól nyugatról...</i>)	I. 34. sz. (<i>Nincsen kedvem, elvitte a gólya</i>)
81. sz. <i>Miről apám nagy busan szólt</i>	I. 41. sz.

Csak a dallam, más szöveggel:

14. sz. <i>Megholt az édesapám</i>	I. 55. sz. <i>Boldog az a pillantás</i>
75. sz. <i>Lágy a kenyer, pirítani nem lehet</i>	I. 38. sz. (<i>Már Patakon nem diák az én nevem</i>)
88. sz. <i>Micsoda csárda ez itt, be csinos</i>	I. 65. sz. <i>Elvágtam az ujjam, de nem fáj</i>
118. sz. <i>Nem engedik azt az egek</i>	I. 37. sz. <i>Bort ittam én, boros vagyok</i>

Megemlíti továbbá a *Jer az ablakomra, kedves* (85. sz.) kezdetű szerelmi dal, amelyet Arany ugyan nem írt le a *Dalgyűjteménybe*, de a *Bolond Istók* II. énekében idézte kis átköltéssel. Istók debreceni diáktársai a szerény körülmények és a lopott tüzelő ellenére vígan énekelnek este:

Estére megtér; s hall vigalmai neszt:
Laktársi egy bitang pallót oroztak,
Ennek hasábjá fűti a lemezt
Vörösre, – ők danolnak és boroznak;
A karczos vinkó, mit fanyar gerezd
Kínjába szült, alig válik be *rosznak*;
De a dal ömlik fájós-édesen:
„Je-her a-hab-lakomra, kedvesem!”³⁷

36 Az ének forrását tévesen adja meg, bár ugyancsak regény: Pálffy Sámuel *Erbia* című érzékeny regényének (1805) betétdala.

37 *Bolond Istók*, II. ének (1863/1873) 52. versszak. Kritikai kiadás: ARANY János, *Elbeszélő költemények*, s. a. r. TÖRÖK Zsuzsa, Arany János munkái (Budapest: Universitas Kiadó-MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, 2019), 380, jegyzetek: 922, egy Scheiber Sándortól átvett idézettel az ismert dal egyik másolatáról.

No 85.

Andte

Isten az ábla kora Edves
 Csak egy pír ből egy kezesed
 minden nyugfít már
 De sora jár alusnak min Denál
 Fától nyugfít a föld és az ég.
 csak a boldog kerül messze vannak
 ábrán még.

No 98

Modte

Busula len gyel honna álla: pot
 ján mert Fonyatovsky hintfen a szá táján
 Kése reg a Vaj-da és az egész Pör sag
 Zolag va k: áltja ön a ranyfa-bad sag.

Ugyanez vonatkozik a 113. számú dalra (*Ég a kunyhó, ropog a nád*), melyet Arany nótajelzésként idézett *A csillag-hulláskor* című bökversei egyikéhez, noha ezt sem kottázta le 1874-ben.³⁸

Külön figyelmet érdemel a 98. számmal feljegyzett *Búsul a lengyel...* kezdetű politikai dal (mazurka ritmusban). Ez korjelző értékű, mivel a korábbi lengyel felkelések alkalmával írták, majd a magyarok körében is rebellis dalként terjedt az 1849-es harctéren, több aktualizálással. Noha Arany nem kottázta le a *Dalgyűjtemény*be, de jól ismerte a dallamot. Rejtett nótajelzésként használta ugyanis *Az egri leány* (1853) III. darabjához (*Rozgonyi püspök palotája nyitva*).³⁹ Az ihlető dallamot nem fedte fel a költő, csupán Csengery Antalnak írt levelében árulta el:

[...] én előttem – a lengyel tánczot irván le; pl.

U U – UU – UU – U U –
Magyar és / lengyel // deli tánczra / lendül

amaz ismeretes lengyel dallam lebegett:

– UU UU – UU – U – –
[„]Busul / a lengyel // hona álla / potján” –

a nélkül, hogy a positióra szorosan ügyeltem volna. Azért majd így scándálom:

– U U – – UU – U – –
Rozgonyi / püspök // palotája / nyitva
Négy sor ab / -lakkal // kivilágo / - sítva –

majd meg így:

UU – U – – U – – U
Magyar ott / a lengyelt // szívesen / látja
– U – U
Uj is- / merőse // régi jó ba / rátja.

Azt tudom, hogy a mondott lengyel dallam szerint végig énekelhető.⁴⁰

38 *A csillag-hulláskor* (1867), V. [Kis keresztem...]. Kritikai kiadás: AJM Kk3, 155.

39 ARANY János, *Kisebb költemények*, kiad. VOINOVICH Géza, Arany János összes művei 1 (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1951), 325–326, 210–211 (209–212). A továbbiakban: AJÖM I.

40 Arany János – Csengery Antalnak (Nagykőrös, 1856. június 23.), kiadása: AJÖM XVI. 710–713, az idézet: 711–712.

Arany egy fontos zenei asszociációt rejtett el itt. A régi történetben az együtt vigadó magyar és lengyel vendégek jelenetét, majd a vérengzés képsorait épp ez a dallam hordozza, ami önmagában is lázadó és lázító elem. Akárcsak a *lengyel* szó a sor azonos pontján (erre is van több áthallásos példa Aranyánál).⁴¹

Az, hogy a vers felbukkan Madass kéziratában, még nem volna ritka adat, hiszen a magyarra fordított lengyel hazafias dalt több másolatból ismerjük. Kottás feljegyzés azonban jó darabig ez az egyetlen van belőle. Néhány lappal odébb a magyar népre alkalmazott travesztíája is szerepel, azonos dallamra utalva (*Búsul a magyar hona állapotján*).⁴²

Egy ismeretlen kézirat

Nem kizárt, hogy magántulajdonban ma is megvan Nagyszalontán – ebben az esetben öröm volna, ha megismerhetnénk. A gyűjteményt Kodály Zoltán említi jegyzeteiben, nagyszalontai gyűjtőútja (1916) vegyes anyagában:

Egy egérrágta kézirataskönyvből:

„Szép kis gyenge természetnek
Ékesen zengő nyelvének
Nem kár volna személyének
Nagy ünnepet szentelnének,

E gyöngy leány az en rózsám,
Ha barna szemét veti rám,
Gyengén megcsókolja orcám,
Nincs olj ország, mejért adnám.” (elejét lerágta az egér)

Hosszabb költem[ény] végének látszik.

Ugyanonnan:

„Gyenge a nád, a földre lehajlik,
Lasan sirok, mégis messze hallik,
Még akkor is sirok keservesen,
Mikor este lefekszem csendesen,

41 Bővebben pl. Csörsz Rumen István, „»Népdalunk után indulva...«: Arany János nép- és közköltési mintáiból”, *Napút* 19, 6. sz (2017): 181–198.

42 Bővebben lásd: OLOSZ Katalin, „Adatok a »Búsul a lengyel...« erdélyi előfordulásához”, in OLOSZ Katalin, *Víz mentére elindultam: Tudománytörténeti, népismereti írások*, 175–196 (Marosvásárhely: Mentor Kiadó, 2003). Madass kottáját is közli modern átírásban, uo., 196.

Vékony a sás, zöld a petrezselyem,
A rózsámba meghült a szerelem,
Nemcsak meghült, meg is fogyatkozott,
Én szívemre nagy bánatot hozott.⁴³

Az első szövegidézet a *Bezzeg van Bács vármegyében* kezdetű, XVIII. század végi szerelmi dal részlete, mely ponyván és kéziratban is terjedt.⁴⁴ Ennek másik szakasza nem ponyván, de egy kéziratban változatban nyugvó „népdalban” szerepel, együtt az előzővel, azonos szöveg részeként.⁴⁵ A másik idézett szövegnek későbbi népi változatait ismerjük, de jó eséllyel ez is még a XIX. század első feléből való. A „Lassan sírok...” sor ugyancsak korjelző, mivel a *lassan* és a *halkan* kifejezések felcserélése szintén a reformkorban fordult elő; maga Arany is *halkan* / *halkal* dinamikai jelzést használ a lassú tempóra. Az egérrágtá kézirat tehát valószínűleg e korból való, de a töredékek nyomán többet nem mondhatunk róla.

2. Iskolai versek és énekek Nagyszalontán

A fenti források arra utalnak, hogy a nagyszalontai (zömmel református) értelmiség gazdag irodalmi hagyományt ápolt, amelyből bizonyosan jutott a gyermek Arany-nak mind a templom, mind az iskola útján. Köztudott, hogy a nagyobb kollégiumok tanári és diákközösségi ízlése egyaránt karakteresen formálta a tanulók irodalmi tájékozódását. Sárospatak és Debrecen esetében ezekről már átfogóbb kutatások is készültek, s a közelmúltban megjelent az ún. *Selmeci érdekműnyv*, amelyben Petőfi (akkor még Petrovics) Sándor korai verse is szerepel a diáktársak munkái mellett.⁴⁶ Nagyszalonta vonatkozó forrásai sajnos igen gyérek. Mégis érdemes bemutatni néhány apró adatot, amelyek a fentiek, a kéziratosság és a magánirodalom fényében tanulságosak lehetnek.

43 KODÁLY Zoltán *Nagyszalontai gyűjtése*, s. a. r., szerk. SZALAY Olga és RUDASNÉ BAJCSAY Márta, Magyar népköltési gyűjtemény: Új folyam 15 (Budapest: Balassi Kiadó–Magyar Néprajzi Társaság, 2001), 551.

44 Ismert ponyvaváltozatában ez az 5. szakasz. CSÖRSZ Rumen István, kiad., *Magyar világi ponyvairodalom 1700–1820: I. Lírai dalok és versek*, ReTextum 8 (Budapest: Reciti Kiadó, 2018), 113.

45 ERDÉLYI János, *Népdalok és mondák* [I], Magyar népköltési gyűjtemény (Pest: Beimel József, 1846), 67. sz. A szöveg forrását nem adja meg a II. kötet végén olvasható összevont mutató, *A dalok vidékei* sem.

46 VADERNA Gábor, kiad., *A selmeci érdekműnyv: A selmecbányai Evangélikus Líceumban működő diáktársaság érdekműnyve, 1839–1842* (Budapest: Evangélikus Országos Gyűjtemény, 2025).

Vajon mit tudunk Nagyszalonta iskolai verskultúrájáról? A *Hármas kis tükör* utólagos emlegetésén túl nem sokat, de az is általánosan igaz lehetett Magyarország csaknem minden partikuláris iskolájára. Sokszor idézte már a szakirodalom Arany életrajzi esszé-levelét, amelyben Gyulai Pálnak így festette le szülőföldjén kapott első irodalmi benyomásait, mégsem haszontalan beleolvasnunk, kifejezetten a helyi irodalmi hátteret fürkészve:⁴⁷

Az iskolázás folyvást kitűnő sikerrel haladt előre (Szalontán perse, hol 1 rector és 5 altanító alatt, úgy nevezett particula volt s lehetett végezni poesist, rhetoricát) de a mellett minden könyv, a mi kezem ügyébe került, mohó vágygyal lőn fel-emésztve. Gvadányi, a Hármas historia (Halleré), Erbia, s több e féle dolgok, Decsi Osmanographiája, Fortunatus s mit én tudom miféle grapsák a ponyva irodalom egész özönével együtt, az egész városban fel kutatva, elkölcsonözve, és megéve lőnek. A bibliának nem maradt része olvasatlan, kétszer, háromszor is, stb. s még a grammaticai osztályba alig érve, már nem tartottam nagyobb embert, mint a könyv, főleg versíró – megis próbáltam a rímelést, mellynek tárgyát iskolai játszasközbéni kalandok képezék. Valahára eljött a költészeti osztály s én halommal irtam verseimet. Sajnálom, hogy ezek közül semmi sincs meg; rectorom a tisztázatot magához vévén, fűnekfának mutogatván, s elvivén magával. Arra emlékszem, hogy mielőtt a nagyobb világ tudná, a szalontai kis világ s a környék már akkor úgy ismert, mint *afféle poétát* s ez nem kevéssé hizelgett hiúságomnak. (*Tisza* még nem régiben is felhozta, ő is, mint tractualis gondnok, emlékeztvén rám, milly hires *kis poéta* voltam.). – A honi költészet új iskolája már akkor (1831) teljes virágában volt, de én azt nem ismertem még. Tanítóim, a Debreczenben beszítt hajlamuk szerint, Csokonait tűzték eléem példányul, kit igen szerettem, s Kovács Józsefet, kinek bámultam rímeit. Kovács Pál (most debr. gymn. igazgató, akkor szalontai co-rector majd rectorom) társalgásának, útmutatásának, tanításának sokat köszönök e részben. De a római classicusokat – Ovid, Virgil – Horacz – is nemcsak örömmel tanultam, hanem igyekeztem az iskolában nem olvasott helyeket is átbúvárlani, valamint egyéb, az iskolában nem tanítottakat is, mikhez hozzá férhettem, Justint, Curtiust, Livius néhány könyvét (péld) Eutropiust, Svetoniust, a scot Buchanán latin verseit etcet., melly lectura által gyarapodtam a latin nyelvben. Verseket is e nyelven, az akkori divat szerint, irogattam, millyenek lehettek, nem tudom most már megítélni. Megismertem Tassot, perse rosz magyar prozai fordításban (Tanárktyól)⁴⁸ és Milton

47 E szövegrész természetesen bővebb elemzést kíván, melyre készülő Arany-monográfiámban kerül sor. A jelen tanulmányban csak a közköltészeti szempontú apróságokat emelem ki.

48 Tanárky János (1781–1842) orvos említett műve: Torquáto TASSZO' *Megszabadított Jéru'saleme*, Fordította olasz nyelvből TANÁRKI János, 3 köt. (Pest: Fűskuti Landerer Mihály, 1805). A fordítás prózában készült.

Elv. paradicsomát (Bessenyeitől) a *Henriast* (Péczelitől) Vályi Pártos Jerusálemét, Gáthi „Mármárosi éhségét” Dugonics regényeit s több hasonló teremtményeit az epikai műsának; szóval olly magyar irodalmat, melly az előtt fél századdal volt divatjában. Mert a vidéki közönség jobbadára még mind ezeken rágódott, – az új iskola coryphaeusai Szalontára nézve még nem léteztek. Első tünemény előttem az új világból a Lant s egy Aurora volt, de az új modor, mellybe nem nőttem volt bele magamat, rám nézve inkább idegenítő, mint vonzó vala. – Így folyt le a szalontai tanpálya, mellynek pár utolsó éve már nem a jó szülék közvetlen felügyelete alatt telt el – mert hogy őket további költségtől megkíméljem (t. i. ruházatra és könyvekre) s a collegiumi tartózkodás első pár évét is lehetővé tegyem, a tanulás mellett tanítottam is, s mint illyen az iskolában laktam, kevés előnyére akár szorgalmamnak, akár erkölcsömnek. Mert e particulák mind megannyi collegiumok akartak lenni, kicsinyben, férfiaságot keresvén benne, ha a főiskola bravour-csinjait, mellyekről sok anecdotá szivárgott hozzánk, utánozhatják. Mindazáltal engem jó szellemem nagyobb kihágástól megőrzött, szorgalmam sem csüggedt szembetűnőleg: de anyagi reményem, miért a praeceptorságot felvállalám, igen szegényül ütött ki. Hogy is ne? rossz tartás mellett az egész évi jövedelem alig ment 100 vfta strictissimo calculo, s én nem tudtam ezzel gazdálkodni.⁴⁹

A fő témakörök szempontunkból az alábbiak:

1) Arany mint könyveket-ponyvákat kölcsönkérő, koravén diák tűnik fel, aki magyar nyelvű XVIII. századi műveket (köztük műfordításokat) olvas. A felsorolt magyar nyelvű verses alkotások többsége epikus tárgyú, a Tasso- és Milton-fordítás prózai szöveggé alakult, bár az *Erbiában* betétdal is szerepel, amely a *Dalgyűjteménybe* szintén bekerült (II. 23. *Oh nagy egek, rátok apellálok*). A többi verses szöveg tizenkettesekben írták (Péczei *Henriása* kétsarkú, Gvadányinál mindkettő előfordul). E formában Arany több száz oldalt, több ezer strófát olvasott, bizonyára a felsoroltakon túl is. A *Hármas kis tükör* (1772-től) bibliai, történelmi és földrajzi rigmusait jó eséllyel fejből tudta, mivel ezeket erre használták a tanárok. A sokat idézett példán túl, amely már Debrecen kapcsán említi Losonczy egyik versikéjét, értelemszerűen Nagyszalontához köthető inkább mint alapfokú tankönyv. Ne feledjük tehát, hogy az olvasott (nem énekelt) vershagyományból magyar nyelvet Arany az átlagosnál jóval több, tizenkettesekben írt alkotást ismert meg gyerekként. A forma alapos elsajátítása mellett egykorú (elveszett) és későbbi műveinek formulakészletét, retorikáját is gazdagította. Az intertextuális kapcsolatok terén még sok feltárni

49 Arany János – *Gyulai Pálnak* (Nagykőrös, 1855. június 7.); AJÖM XVI. 704. sz., az idézett szövegrész: 555–557.

való akad ezekkel a művekkel, de Gvadányi és elődei, például Gyöngyösi István kapcsán már sok apró részlet utal műveik mély, alluzív ismeretére.

A latin költészet említett darabjait csak részben lehet azonosítani, ezek feltárása és az eddig rejtve maradt áthallások bemutatása a neolatin szakemberekre vár. Tény, hogy Arany latin verseket is írt ekkor, lévén kötelező iskolai feladat, talán maga kedvére is, ezek azonban egyelőre nem kerültek elő. Idős korában, romló látása ellensúlyozására rendszeres memóriapróbákat tartott, felidézve és ébren tartva a latin verstudását is.⁵⁰

Ezt a nyitott, tudásszomját szüntelen csillapítani vágyó karaktert ellenpon-tozza majd a Debrecenben kissé talajvesztett, kedvesezett diák képsora.

2) Szalontai tanárainak ízlése Csokonai és Kováts József, a magyar rokokó és mesterkedő hagyomány felé mutat (lásd alább).

3) A beszivárgó friss pesti és debreceni kiadványok (*Aurora*, *Lant*): „új modor, [...] idegenítő” jelzők ellenére lassú, de intenzív hatást jelentettek. Igazodási pontként szolgáltak a lírai műfajok tekintetében, esetenként formai és frazeológiai szinten is. Az 1831-es esztendő meglepő hangsúlyt kap a szövegben. A 14 éves Arany ekkori olvasmányai közé kell beilleszteni a debreceni és pesti irodalmi lapokat. Az *Aurora* korabeli köteteivel gazdag kapcsolat rajzolódik ki mind Arany saját műveit, mind a *Dalgyűjteményt* tekintve. A *Lant* első kötete a következő évben jelent meg, s az említett személyek útján eljuthatott Nagyszalontára.⁵¹

4) A nagyobb diákok praeceptorkodása, az iskolában lakás kollégiumi „zül-lésveszélye” témánk szempontjából nehezen feltárható.

A *Lant* mellett annak előzményét, a *Pallas Debrecina* című, 1828-ban kiadott kötetet is meg kell említenünk. Ezt ugyanaz a Péczely József szerkesztette, aki a *Lant* köteteit, s akit Arany tanáráként ismerünk. A közölt versek többsége latin nyelvű alkalmi költemény, de néhány magyar is akad köztük, elsősorban a formákat virtuózan kezelő Széll Sámuel (1792–1871) munkái. Ezek az időmértékes verselés és a mesterkedő hagyomány egyensúlyát fenntartva évtizedekkel Csokonaiék után is érvényes mintát jelentettek, lásd alább. Másfelől a Berzsenyi-hatások is megerősöd-nek, egyes soraik közeli kapcsolatban állnak a dunántúli mester művészetével. (Még a Balatont vagy a frissen alapított Akadémiát dicsérő ódák is akadnak a kötetben.)

Egy még későbbi visszaemlékezés – melyet Arany László szövegezett meg édes-apjával folytatott beszélgetése (1881. Szilveszter) nyomán – egyértelművé teszi, hogy

50 Lásd például Arany László visszaemlékezését: ARANY János, *Hátrahagyott versek* (Budapest: Franklin-Társulat, 1900), XVIII.

51 Voinovich Géza összefoglalója a *Lantról* (néhol kicsit sommás): VOINOVICH Géza, *Arany János életrajza*, s. a. r. TÖRÖK Lajos (Budapest: Universitas Könyvkiadó–MTA Könyvtár és Információs Központ, 2019), 28.

voltak versmondásra és éneklésre alkalmas ünnepségek. Ráadásul épp Dévai Bálint rektorhoz köthetően, akihez Arany első fennmaradt versét címezte:

[Arany] versei „a szalontai kis világból” nem sokára távolabbi vidékre is eljutottak. A rektornak volt egy költő-társa Hajdú-Szoboszlón, Szabó⁵² nevű; ők ezzel állandó levelezésben álltak; elküldték hozzá verseiket, az is viszont Szalontára a magáéit s olvasgatták és bírálták magok között. A szalontai rektor nagy mester volt és nagy tekintély a Kovács⁵³ professor-féle ékes versek gyártásiban. Egyike ezeknek, az emberi emlékezet ama különös tulajdonságánál fogva, a mit az öregeknél gyakran tapasztalhatni, hogy régen elfelejtett dolgok emléke az élet végső szakában ismét fölújúl, atyámnak az általa megélt utolsó (1881. évi) Sylvester-estén jutott eszébe s akkor mondta el. A köszöntő-vers egy görög boltos lakadalmi ünnepére készült, fölíratúl egy transparenthez. Kéregpapírból összeállítottak egy láda-féle alkotmányt, égő gyertyákat tettek bele, a kéregpapírba diszes koszorút metszettek, s a koszorú közepén átvilágító betűkkel im’ ezen vers volt olvasható:

„Hymen koszorúja virit itt,
Ámor diadalmi jutalma,
Cyprisst sértette hatalma,
Hymen neki ily koszorút vitt.”

„Nagyon szép vers” – jegyzé meg atyám, mikor elmondta – „de akkor sem értetem s máig sem értem.”⁵⁴

A versike eszerint Dévai Bálint vagy a szoboszlói Szabó Antal rektor munkája lehetett, csakugyan Kovács József modorában. A versforma a négyes anapestikus (csonka) sorok azon variánsait fogja össze, amelyeket Varjas János közismert latin és magyar verse: *Eheu viduata marito / Oh hogy maradék magam árván*, illetve Földi János kevésbé ismert *Halotti verse* 1781-ből, *Ah, mely szomorú ez az óra*:

52 Gyöngyösy László szerint Szabó Antal, későbbi ottományi lelkésszel azonos. A gyermek Arany szüretelni is volt nála egy anekdota szerint. GYÖNGYÖSY László, *Arany János élete és művei* (Budapest: Franklin-Társulat, 1901), 33.

53 Valószínűleg Kovács József (1780–1809) dunántúli mesterkedő költőre, a „rímkovácsra” utal, de ő nem volt professzor. Névrokona, a jóval idősebb Háló Kovács József (1761–1830) korábban Debrecenben tanított, Csokonait is pártfogolta.

54 Arany László jegyzetei (1883), idézett kiadás: ARANY, *Hátrahagyott versek*, 365–366. A visszaemlékezés a Dévai-köszöntőhöz tartozik. A versről bővebben, e mostani tanulmány párhuzamaként: CSÖRSZ, „Az árpádi aranyalma”...

– – UU – UU – –
 – – UU – UU – –
 – – – – UU – –
 – – UU – UU – –

A vers így nemcsak Kováts Józsefet idézi, hanem a debreceni poétikaoktatást is. A *Pallas Debrecina* magyar versei közt Széll Sámuel (1792–1871) jóvoltából szerepel a forma:

Hát lántzai a' szeretetnek
 Így hirtelen ösztetöretnek?
 A' bal sors végzete tőlem
 Hát elragad, elvisz előlem?⁵⁵

A versforma mélyen beivódhatott Arany életművébe, amelynek három közismert példáját említem.

Az *Ágnes asszony* (1853) refrénsora ugyane strófatípus egyik, nem teljesen anapestikus sora: *Oh! irgalom atyja ne hagyj el!* – – UU – UU – –. Látható, hogy a szalontai tanárversike négy sorából háromnak ez a ritmusa, de a *Pallas Debrecina* verscsoportjában szintén akad, a fentebbi idézetten túl:

Felvészik ezek neveinket,
 Védelmezik érdemeinket; [...]
 'S szárnyokkal az égbe ragadnak.
 Én hát egyeben nem igyekszem, [...]⁵⁶

A *ne hagyj el* szavak valószínűleg Csokonaitól érkeztek, A *magánossághoz* szóló ódájából (1799) vagy Az *estvéhez* (1800) egyik sorvégéről. Mindkettő eltérő versformájú, de mindkettőben a *ragadj el* szavakkal rímél.

A *Szondi két apródja* (1856) strófáinak 4. sora gyakran ugyanazt a telített anapestusláncot képviseli, mint Földi versének rendszeres 4. sora (alkalmanként másutt is):

UU – UU – UU – – Tetején lobogós hadi kopja.⁵⁷

55 A vers másolatban is terjedt, ami a műfajon belüli sikerre utal. Lásd pl. *Ladányi Sándor-gyűjt.* (1822–1824) STOLL 704. sz., 81–82; BÁN–JULOW 1964, 153–154, a jegyzetekben másik másolatot is említ.

56 Nil non mortale.

57 AJÖM I. 261.

A nagyszalontai iskolai versben nincs ilyen ritmus, minden sora spondeusszal kezdődik, viszont Varjasnál találunk ilyen, szintén gyakran a 4. sorban:

Miseram nova fulmina tangunt

Csokonainál 4. és 1. sorként is előfordul:

Nyögök itt sok ezernyi panasszal.

Egek! óh egyedül tireátok

A *Pallas Debrecina* verscsokrában is előfordul a tiszta sortípus:

Oda álmai képzeletünknek [...]

'S tsak utánad epedve Barátom!

Bajaim mutogatja lefestve.

Tsak utánad epedve, veszéllyel [...]

Ki baját kalyibája porába [...]

Tsak az egy Tudomány, tsak az Észnek [...]

1877-ben, huszonegy évvel a *Szondi két apródja* után a szép és változatos sortípus visszaköszön az *Öreg pincér* soraiban is.⁵⁸ A diákos forma ugyanolyan kopotás, itt-ott játékosan zökken, mint a vers hőse. Váratlanul a Szondi-ballada egyik felsorának áthallására bukkanunk, azonos metrikai ponton:

Szondi két apródja

Öreg pincér

vele halni meg *ócska ruhába*.⁵⁹

Megláthadod *ócska ruháján*⁶⁰

A nagyszalontai lakodalmi versre visszatérve: a *jutalma* – *hatalma* rímshavak egyúttal a Dévai Bálinthoz írt köszöntővel is kapcsolatot mutatnak.

58 AJM Kk3, [117.] sz. Szívből köszönöm Szatmári Attila színművésznek, hogy közös margitszigeti Arany-sétáink során (a Petőfi Irodalmi Múzeum szervezésében, Nagyvári Ildikó vezetésével) mindig elmondta ezt a ritkán hallható verset. Egy ilyen alkalommal értettem meg a metrikai összefüggéseket.

59 AJÖM I. 263.

60 AJM Kk3, 248.

Arany László felidézte édesapja egy másik emlékét is az iskolai szokásokról. Ebből újabb részleteket tudunk meg a hagyományról:

Különben – úgy mond – a transparent-készítés divatban volt köztünk minden ünnepélyesebb alkalommal. A közönséges halandók s a szűkebb markú maecenasok ugyan rendszerint csak egy iv fehér papíron, mely köröskörül *à jour* ki volt metszve, szokták a köszöntő verseket kapni; de az előkelő világnak nem lehetett ilyesmivel kiszúrni a szemét; azok megkívánták, hogy transparentet kapjanak. Egyszer az ott állomásozó katonaság egyik főbb tisztje, valami ezredes vagy őrnagy tartotta a nevenapját s ez alkalomra oly alakú transparentet készítettünk, mint a pofonütött generalis kalap. Fejembe húztam egy kicsi báránybőr sipkát, ennek tetejére egy égő gyertya volt erősítve; erre ráborították a kéregpapírból ragacsolt generalis kalapot, melynek homlok-oldalán vörös betűkkel világolt a megtisztelt háziúr neve: „JULSICZA SYLVESTER” hátulsó oldalán pedig: „ÉLJEN SOKÁIG.” Mig a köszöntő verset elénekeltük, arcczal álltam az ünneplő közönség felé, hogy fejemen a generaliskalap első oldalát mindenki láthassa; azután hátat fordítottam, hogy lássák a hátsó föliratot is.⁶¹

A diák Arany ezúttal kivilágított szöveghordozóként tűnt fel. A köszöntést nem egy helyi személyiség, hanem egy vendég katonatiszt⁶² névnapján tartották, történetesen Szilveszterkor (ahogy 1881-ben is épp aznap idézte fel a költő). Azaz újévi tréfának is beillett, a generális-kalappal együtt. A köszöntő verset pedig nem *elmondták*, hanem *élenekelték*. Hogy kik és hányan, Arany nem említette. Saját szerzésű későbbi újévi és névnap-i köszöntői mögött e különleges élmények, játékok hatása sem kizárt.

A tanárok ízlésén és irodalmi kínálatán túl közösségi zenei hatásokkal is számolnunk kell. A gyerekek kántáló szokásait három ének idézi a *Dalgyűjteményében*, közülük az egész kéziratot lezáró *Krisztus urunknak áldott születésén* (III. 7. sz.) évszázadokig használatban volt mint protestáns karácsonyi ének, kántáláskor pedig beköszönő énekként szolgált a partiumi és erdélyi falvakban. Minden esetben a kisebb gyerekek énekelték. Valószínűleg az újévi köszöntő (III. 1. sz., *Új esztendő, vígságszerző*) is az ő repertoárjukat idézi fel, míg a *Serkenj fel, kegyes nép* (III. 2. sz.) Szent János-napi köszöntő talán a nagyobb diákok műsorán szerepelt, a szokás jellegéből következően. Ezekről sajnos nincs egykorú adatunk, csak a népi párhuzamok, például az MNGY XIV. és XV. kötete nyomán következtethetünk.

61 ARANY, *Hátrahagyott versek*, 366.

62 Sajnos hadtörténész barátaim, Hermann Róbert és Mészáros Kálmán önzetlen segítségével sem tudtuk azonosítani ezt a katonatisztet a korabeli sematizmusokban. Fáradozásukért nagy köszönettel tartozom.

Nagyszalonta hírneves kántusát, diákkórusát debreceni alapon szervezték, s az volt az állandó mérce számukra. Arany ez utóbbiban is énekelt, majd hazatérve a szalontai kórus voltaképpen vezetője lehetett. Ennek írásos dokumentumai lappanganak, pedig nagy érték volna a tagok névsora, a repertoárjegyzék, netán egy-két kotta. Sajnos az 1820 és 1850 közti időszakból a debreceni kántus kottái is zömmel elkallódtak, így aligha van pontos képünk a repertoárról. Voltaképp Arany *Dalgyűjteménye*, s az abban kántusdarabként megjelölt tételek a legbiztosabb nyomjelzők. Néha nincs is más kottás változat, vagy csak kísérőszólamokból, Sárospatakról. Noha a *Dalgyűjtemény* alapvetően nem a kórusban tanult darabok rögzítését szolgálta, hanem a (tágan értelmezett) népdalokét, Arany fontosnak látta megörökíteni amazokat is. Az alábbi darabokról van szó:

II. 36. sz.

Zafir színbe felöltözve
 Piros bársonnyal övezve
 Kél fel a nap; tőle félnek
 A dörgések,
 S visszatérnek.
 Rózsát küld előre jelnek,
 Attól szalad az éjjelnek
 Setét homályos fellege
 És az álom rest serege
 Minden plánta újra éled
 Énbennem is új az élet,
 Új lesz tehát a dicséret
 Áldott légy örökös élet.

Kántus darab a 20-as években

II. 37. sz.

(a 20-as évekből)

Lassan.

Tiszta gyönyörűség,
 Ártatlan édesség

Élénken

Van rejtve, helyhezve, szent természet
 A te öledbe,
 Te kebeledbe
 Mely lelkünk' s testünket balzsamozza
 Itt Flóra Tábora Játszik a tetőkön
 Az ölébe dült zefirekkel;
 Itt a Faúnnak Tollas énekesi
 Koncertet fúnak
 Ez Echónak.

Ez az első úri nóta, melyet gyermekkoromban tanultam.⁶³

Az 1820-as évek elejétől mindkét kórusdarab előfordul a sárospataki és debreceni kéziratokban, a *Zafír színben...* nyomtatásban is megjelent Patakon (1826, 1834).⁶⁴ Ilyen értelemben tehát standard művek lehettek a református kántusok műsorán. Azt nem tudjuk, pontosan milyen alkalommal énekelték ezeket. Lehet, hogy a *recreatio* (kirándulás, szabadtéri játszónap)⁶⁵ elején, de máskor is elképzelhető, ahol a természet dicsérete szóba került.

Az első ének kezdő kifejezése és színmotivikája egyaránt a Dévai Bálint-vershez vezet, erről külön is írtam már.⁶⁶ A második éneknek kevés kapcsolata van Arany későbbi műveivel – az egykorúakat pedig nem ismerjük –, ám a közeprész egyik rímsszavát (*öledbe*) többször is használta. Például:

Mintha egyik volna most öledbe',
 Viseld gondját, úgy adom kezedbe.” –

Török Bálint (1853)⁶⁷

Fentebb már idéztem a *Dávidné dudája* (1809) egyik Csokonai-dalának továbbírását, ahol épp e kántusdal kulcsszavai köszönnek ránk. Ezáltal két, nagyszalontai

63 A versek szövegét a készülő kritikai kiadásból idézzük, az ismétlések elhagyásával.

64 *Régi és újabb, részint víg, részint szomorú dalok* (Sárospatak, 1826), 155. sz., 122; *Érzékeny és víg dalok* (Sárospatak, 1834), 123.

65 E műfaj a XVIII. században volt legerősebb a magyar kollégiumokban. Vö. Csörsz Rumen István, „»Apollo serge az Erdőre megy«: Tavasz recreatio és diákpoezis a 18–19. században”, in *Szín – játék – költészet: Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére*, szerk. CZIBULA Katalin, DEMETER Júlia és PINTÉR Márta Zsuzsanna, 145–163 (Budapest–Nagyvárad: Protea Kulturális Egyesület–Partium Kiadó–Reciti Kiadó, 2013).

66 Bővebben: Csörsz, „Az árpádi aranyalma...”

67 AJÖM I. 185.

vonatkozású szöveg kapcsolatát is nyomon követhetjük húsz esztendő (majd további ötven év) távolából.

3. Összegzés

A felsorolt források változó hitelességük és Aranyhoz képesti eltérő közelségük (térbeliség, kapcsolat stb.) ellenére hordoznak néhány tanulságos szöveget, dalt, daltöredéket. A fenti szórványos forrásokból is húsznál több szöveg, dallam vagy ritmusképlet sejtet kapcsolatokat Arany kottás kéziratával és költői életművével. További személyes kapcsolatok feltárása nyomán valószínűleg új, eddig mellőzött források is bevonhatók lesznek a vizsgálatba nemcsak Nagyszalontáról, hanem Nagyvárad környékéről is. Erre nézvést a tanulmány folytatása, amely elsősorban a Rozvány család tagjainak írott forrásait vizsgálja, még árnyalhatja a képet.

Legyünk mégis óvatosak, ne tekintsük hallgatólagosan nagyszalontai eredetűnek vagy használatúnak a *Dalgyűjtemény*ben leírt repertoárt. Kodály és Szendrei Zsigmond tanítványai Nagyszalontán már 1916-ban sem tudták vizsgagyűjteni a nagy részét ennek a dalkincsnek. Meglehet, hogy részben már nyolcvan évvel korábban sem oda tartozott, mert debreceni diákok és színészek énekelték, sőt még nagykőrösi professzorok is. Mozdó, nem lokális értelmiségi folklór volt, amelyből Nagyszalontára is elhoztak egyes darabokat a Debrecenben végzett tanárok, lelkészek, legátusok és magánszemélyek.⁶⁸

A *Dalgyűjtemény* kritikai kiadásában megpróbálunk valamit érzékeltetni az itt feltárt anyag zene- és szövegszociológiai mozgásteréről, de támpontjaink épp Arany ifúságára nézve szűkösek. A találgatáson túl mégiscsak akadnak konkrétumok. Ha valamit bizonyított a mostani tanulmányom, az leginkább a másodlagos adatok, a közköltészeti környezetről fontossága, amely hozzájárulhat az egyéni ízlés és szövegismeret feltárásához. Akár még Arany Jánoséhoz is, aki évtizedek múlva is jól emlékezett az első kántálókra és „úri nótákra” egyaránt. Még a gyertyás generáliskalapra is.

68 E kérdésekről alkotáslélektani és „öngyűjtői” szempontból: Csörsz Rumen István, „Emlék és emlékezet: Arany János *Dalgyűjteménye* (1874)”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 130 (2026): 49–63, megjelenés előtt.

4. Függelék

Balogh Péter-gyűjtemény (1829–1836), 277–282

Közhasznú és Mulattató
Egyházi Kalendárium
a'
Szalontai Egyházi Megyére nézve
az
1836-dik szökő Esztendőre.

Emlékeztetés

Egyházi kalendáriumunk' szerkeztetésére az ok indított, hogy az Egyházi Almanach' (: melyet nagy munkával, határt haladó szorgalom[m]al, csak a' Szalontai Tractus' feljegyzésében is, 11 hibákkal helyezetttek Vetsei Jó'sef, Gyikó János, és Jakab Antal Urak :) hijjányai kipótoltassanak, melyben a' csupa száraz számok- 's neveken kívül semmi irva nem találtakik, nem követtetvén a' RCath. és Unitusok' szokása, kik egyben között a' Kalendáriumot is Schematismusokhoz szokták kaptsolni.

Hogy ha m. n. az első évi munka hijjános, pótolja ki azon ajánlásom, hogy a' következő időkre [278] tökéletesíteni fogom. – Magamat a' T.T. Egyházi kegyességébe ajánlom, 's pártfogoltatodni esdeklem

a'
Szerkeztető.

Ezen kalendárium' nyomtató intézetben, még e' következendő könyvek találtnak:

Csudálatos állatok kabinetje az, az, mikor a Debreczeni Distr. Tábla' becsületbeli tagjai: Reviczki, Poroszlai Fridrik, Ravazdi, Soreli, Egei egy Compániában vagynak.

Egyházi Vándor az az Peregrinus,

Mai világi ló tenyésztő az az hogy kell a' lovat sebes hajtogatás által, három lábra állítani – alkotá Szabó Jó'sef.

Balásházi János az az, adásnak [!] lenni, és még is nem fizetni. Szomoru játék t. i. a' Creditor[r]a n[éz]ve

*Félnap, ezer hosszú unalmas éjj t. i. mikor Kuthi Úr prédikál.
Korszemléhez alkalmaztatott Szótár. Készítette Szendrei Úr.
Ujj világ feltalálása a' bikától v[al]o üldöztetésben a' Gyantai réten. Szabó Jó'sef
által.
Antiphlogisticus orvos. Veress Ferencz.
Legujjabb Tánczmester. Olasz ízléssel. Egei
Mennyei felváslórom [?] buzogja Oláh Jó'sef.
[279] Jordán' partján termett illatos básalikom. Szabó Pál.
Pokolig lekábító tuba ró'sa. Készítette Fekete Jó'sef.
Vincze György' arnyéka v[agy] is a' hazajáró tartománybéli Biztos. Böszörményi.
Lovakról, és azoknak rühéről. Tarczali.
Magyar Ovidius Naso. Csaplár.
Orondates' dólgai. Ugyan az.*

Idő-számlálás 1836-dik Esztendőre.

Világteremtéstől fogva 5785 esztendő
Szalontai Tractus' felállása óta 15 esztendő
Hogy az emberek többnyire úgy beszélnek, a' mint éreznek 1 minutum
secundum

Jelesebb Innepek.

Lásd az ez előtt 9-dik esztendei Kalendariumot. Mert ha néhai T. Dikó Úr, megtartotta a' Kalendáriomot, tsak azért, hogy minden 9-dik esztend[őben] ugyan az lévén a' napok' sora, ne kelljen ujjat venni: feltéteik minden Egyházi szolgáról hogy példáját követi.

[280]

Magyarazatja az Égi Jegyeknek:

Kos.	Böszörményi
Bika.	Csere.
Kettős.	A' két Beéts
Oroszlán.	Sófalvi.
Szüz.	Pálfi Mihály.
Mérték /: t. i. ittze :/	Szarka. Continens pro re cont.
Scorpio –	Szendreiné.
Nyilas –	Sóltész
Bakk –	Szabó,

Vizöntő /: de borból :/ Szilágyi.
 Halak – Öreg Váradi és Lénárt, – mert hal vérűek
 és juhtemperamentumuak.

Planéták

Saturnus	Bor István
Jupiter	Balog Péter.
Mars	Nagy Jó'sef.
Föld	Kuti – mert fekete.
Nap	Tisza
Vénus	Böszörményi
Mercurius	Szabó.
Uranus	Kisáry.
Hóld	Lovassy.
[281]	
Vesta	Sárvári

Ritka Aspectusok (: a' Gyűlésen :) Budai Jonathán, Kiss János Erdőhegyi;
 Samarjai János B. Ujlaki, Illési Sási-Váradi Homorogi Pre[di]k[á]t[o]rok.

Juristitium

Minden vasárnap és Innepnapon

Decretalis nap.

A' Gyűlést megelőző nap, az az a' Conferentia mert végeznek ugyan, de a' végzés
 n[em] hirdettetik ki.

Egyházi Esztendő nevezetes szakaszai:

1ső Adventben Marasztás
 Márcziusban Dislocatio.
 24° Aprílis Népek' költözése.

Ezen esztendőben napfogyatkozás nem lesz, mert a' Nap planéta jelen lesz a' Gyű-
 lésen. – A' hóldban aligha nem lesz, – fellegetes idő van, telescopiumnak homályos. –
 A' hólnapok' és napok' feljegyzését lásd az ez előtti 9k esztendei kalendáriumban.

Jegyzés: Ennyit jövendölünk hogy a' tél hideg, a' tavasz szeles, a' nyár meleg, az ősz hűvös lesz. Továbbá ha száraz lesz az esztendő, kevés de jó bor lesz; ha nedves a' szőlő elrothad, és penészes bor lesz.

[282]

Jaj tinéktek szegény kosták!
Az uralkodó Házat lásd a' tavalyi kalend[árium]ban.
Egyházi Méltóságokat lásd az 1838ki Egyházi Almanachban. [...]

[284]

Igy énekelt egy német Aszszony a' Békési Vásárban:
(: a' Pesti vízár' története :)

Itt fón a' Pest! elvittem az árvíz,
Nagyobb kár tesz a' duna mint a' tiz /: pro tűz :/
Lerogytam a' szép paloták,
Hasadtam Universiták.

Teátromba fót a' világ,
Mikor jön a' nad árvizság
Ott sok Stuttzer ud el sepri,
Hod íletunk nintsen neki! –

Két kis dermek viszem anyád
Ud átal uszom a' dinát,
De bele halom mind hármát,
Hijába tsinálom lármát. –

Mókos lajtorja tsinálom
Sok uraság ud felmászom

[285]

Az obloknak, – tsónak teszi
Ofen Szent Gellétre viszi

Gottes Namen sokan kérik
De az Istent nem ismérik,
Drága pénzért viszem hajó
Azomba hasadt, és nem jó.

A' Franciscanus templomnak
Víz ment bele szent Jánosnak,
Pendelye szegény árvának
Fel áztam szűz Máriának.

Péter* pedig úgy halásza
Hogy a' Katedra fel másza
De a' szigon föld nem érte
Ő is segedelem kérte.

Isten! tarts meg, mert elveszünk!
Pesten úgy Bischof nem leszünk.
A' víz nekem ellensége
Mér hozod ú által vége!

Isten Uram hála' legyen,
Hogy a' duna sok kárt tegyen,
Mert én szegén Német Asszony
Nem ilhetni a' piacon.

[286]

De most már énekelgetek
Élelemre keresgetek,
Pedig tudni ti Madarság
Hogy mi Német tsak huntzutság
Adjon Isten sokszor árvíz
Pestnek! – mert sokkal több a' píz.

Polond a' Magyer, mert gatya
Is le veti, és od atya
Ha sírsz, és kérsz tőlle szépen
E' teszi szegénnyé éppen! –

* Báthori a' Püspök, nagy papi tűzéért neve Péter.